

УДК: 355.098:2-722.53(477)

DOI: DOI: 10.33099/2707-1383-2021-42-4-89-104

Олексій Ворощук*ад'юнкт кафедри морально-психологічного забезпечення діяльності військ (сил),**Національний університет оборони України імені Івана Черняхівського (Київ, Україна)**ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7611-9134>**Електронна пошта: oleksii_voroshchuk@ukr.net***Валентина Новікова***старший науковий співробітник науково-дослідного центру воєнної історії,**Національний університет оборони України імені Івана Черняхівського (Київ, Україна)**ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6876-9508>**Електронна пошта: valianovikova1953@gmail.com***РОЗВИТОК НОРМАТИВНО-ПРАВОВОЇ БАЗИ З ПИТАНЬ
ЗАДОВОЛЕННЯ РЕЛІГІЙНИХ ПОТРЕБ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ
ЗБРОЙНИХ СИЛ УКРАЇНИ У 1991–2017 РОКАХ**

У статті висвітлено деякі історичні аспекти трансформаційних процесів у розвитку нормативно-правової бази з питань задоволення релігійних потреб військовослужбовців Збройних Сил України у період 1991–2017 років, а також їх роль у процесі становлення інституту військового духовенства (капеланської служби) Збройних Сил України.

Зокрема висвітлено сукупність нормативно-правових актів з питань задоволення релігійних потреб військовослужбовців, що регламентували діяльність представників релігійних організацій, а також визначали організацію та спрямованість діяльності структур Збройних Сил України, які відповідали за напрям душпастирської опіки військовослужбовців.

Ключові слова. *Українська церква, військово-релігійні відносини, військове духовенство (капеланство), духовне виховання, душпастирська опіка, морально-психологічне забезпечення, задоволення релігійних потреб.*

Постановка проблеми. Поглиблення демократичних процесів, побудова відповідних духовних основ, моралізація суспільства у пе-

ріод 1991–2017 рр. набули більшої актуальності та стали одними з важливих маркерів розвитку сучасного суспільства, зокрема Збройних Сил України (далі — ЗС України).

Аналіз досліджень. Проблеми становлення та розвитку військово-релігійних відносин за часи незалежності України досліджували такі науковці та військові представники Міністерства оборони України (далі — МО України), як В. Діброва, П. Костюк, Р. Коханчук, О. Мельник, В. Кротиков та інші (Діброва, В. А., Костюк, П. І., Коханчук, Р. М. & Мельник, О. І. 2010, 224 с.; Кротиков, В. П. (за заг. ред.). 2010, 258 с.). Зокрема, характерні моделі військово-релігійних відносин та розвиток нормативно-правової бази в арміях зарубіжних країн було досліджено представником МО України Р. Коханчуком на початку 2000-х років (Коханчук, Р. М. 2004, с. 18–19).

Метою статті є аналіз розвитку нормативно-правової бази з питань задоволення релігійних потреб військовослужбовців ЗС України у 1991–2017 роках.

Виклад основного матеріалу. Протягом 1991–2017 рр. правове регулювання свободи світогляду та віросповідання, зокрема задоволення релігійних потреб військовослужбовців у ЗС України здійснювалося на основі чинного законодавства України — законів і підзаконних нормативно-правових актів. Безпосередньо питання задоволення

релігійних потреб військовослужбовців у ЗС України регулювалися відомчими нормативно-правовими актами (наказами, директивами, положеннями, інструкціями та вказівками МО України, Генерального штабу, командувачів видів ЗС України) (Ворощук, О. М. 2018, с. 42–46; Ворощук, О. М. 2020, с. 41–43; Ворощук, О. М. 2020, с. 136–137).

За значущістю та змістовним наповненням нормативно-правові акти з питань задоволення релігійних потреб військовослужбовців у ЗС України умовно поділено на дві групи: конституційно-правові акти, що визначали загальні засади державної інформаційної політики у сфері розвитку релігії та нормативно-правові акти, що діяли у військовій сфері та безпосередньо регулювали організацію задоволення релігійних потреб військовослужбовців у ЗС України.

До першої групи відносяться Конституція України, закони України, нормативні акти Президента України та Кабінету Міністрів України.

Конституція як основний закон України визначає вимоги до функціонування всіх сфер суспільства, зокрема щодо національної безпеки України, окреслює завдання ЗС України щодо захисту територіальної цілісності та недоторканості держави, права та обов'язки громадян України, зокрема права на свободу світогляду і віросповідання (Конституція України. 2021). Базовим

законом, який регламентував права військовослужбовців на участь у богослужіннях і виконанні релігійних обрядів, став Закон України «Про свободу совісті та релігійні організації», прийнятий 23 квітня 1991 р. У інших законах України визначено функції, структуру та чисельність ЗС України, основи їх життєдіяльності, підготовки та застосування, а також окремі питання, що стосуються прав військовослужбовців, зокрема на свободу світогляду і віросповідання (Про свободу совісті та релігійні організації. 1991; Про оборону України. 1991; Про Збройні Сили України. 1991; Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей. 1991). Укази Президента України визначали питання формування державної політики щодо релігії, церкви і релігійних організацій, а також механізми реалізації тих чи інших напрямів діяльності ЗС України (Про Збройні Сили України. 1991; Про невідкладні заходи по будівництву Збройних Сил України. 1992; Про Положення про Державний комітет України у справах релігій. 2000). У постановках Кабінету Міністрів України знайшли відображення загальнонаціональні програми розвитку культури та військово-патріотичного виховання молоді, а також духовно-морального розвитку громадян України (Національна програма патріотичного виховання населення, формування здорового способу

життя, зміцнення моральних засад суспільства. 1999). Окремі питання формування державної політики щодо релігії, церкви і релігійних організацій, зокрема впровадження інституту військового духовенства (капеланської служби) ЗС України, регламентувалися розпорядженнями Кабінету Міністрів України (Про службу військового духовенства (капеланську службу) у Збройних Силах, Національній гвардії та Державній прикордонній службі. 2014). Також, питання, що стосувалися духовного виховання, регламентувалися розпорядженнями Президента України (Про заходи щодо дальшого вдосконалення системи патріотичного виховання молоді. 2001; Про заходи щодо реалізації державної політики у сфері міжнародних відносин, релігій і церкви. 2005).

До другої групи віднесено концептуальні документи та директивні документи рівня ЗС України. Зокрема, концептуальні документи відображали погляди вищого державного та військового керівництва України щодо організації системної роботи з налагодження душпастирської опіки у ЗС України, визначали їх мету, принципи та основні завдання. У них відображалися найбільш загальні підходи до організації душпастирської опіки військовослужбовців. Зокрема Концепція Соціально-психологічної служби Збройних Сил України визначала загальні положення соціально-психологічного забезпечення

бойової і мобілізаційної готовності, бойової підготовки, військової дисципліни та повсякденної діяльності у квітні 1992 – грудні 1993 рр. (Концепція Соціально-психологічної служби Вооруженных Сил Украины. 1992, с. 3; Концепція Соціально-психологічної служби Збройних Сил України. 1992, с. 2; Концепція Соціально-психологічної служби Збройних Сил України. 1993, с. 3). Вона була результатом пошуку вітчизняними фахівцями альтернативних форм військово-релігійних відносин, і стала першим концептуальним документом в якому йшлося про задоволення релігійних потреб військовослужбовців. Концепція вбачала «...ліквідацію монополії будь-якої партії щодо морально-психологічного впливу на військовослужбовців та війська в цілому, департизацію цього процесу і покладення в основу роботи з людиною у війську наукових соціально-психологічних підходів» (Мулява, В. С. 1991, с. 2). Серед інших завдань новостворена Соціально-психологічна служба ЗС України (далі — СПС ЗС України) «... мала забезпечувати дружні взаємовідносини усіх релігійних конфесій, церков, організацій, рівні можливості для їх самореалізації та задоволення потреб, справедливе до них ставлення, самоутвердження і розвиток особистості кожного військовика, службовця і робітника». У діяльнісному підході до реалізації сформульованого призначення СПС ЗС України ви-

ходила з того, що людина — духовна істота, отже, і в Збройних Силах мають бути створені умови для розвитку духовності, реалізації її духовних інтересів і задоволення її духовних потреб, усе духовне — опікуване і захищене (Концепція Соціально-психологічної служби Вооруженных Сил Украины. 1992, с. 3).

У Концепції виховної роботи у Збройних Силах та інших військових формуваннях України, затвердженої у вересні 1998 р. про роль релігійного чинника у вихованні військовослужбовців, а також їх задоволення релігійних потреб взагалі не йшлося.

Після затвердження у 2004 р. Концепції гуманітарного і соціального розвитку у Збройних Силах України, МО України зобов'язувалося забезпечувати права військовослужбовців на свободу світогляду і віросповідання, відправлення релігійних культів, організацію взаємодії з релігійними організаціями. Безпосередніми організаторами діяльності військових службових осіб з питань гуманітарного і соціального розвитку, зокрема взаємодії з релігійними організаціями, визначались заступники командирів (начальників) усіх рівнів з гуманітарних питань (управління, відділи та відділення з гуманітарних питань)¹ (Концепція

¹ Галузевий державний архів Міністерства оборони України. Ф. 3697. Оп. 1П. Спр. 237 (Про затвердження Концепції ідеологічної роботи у Збройних Силах України: Наказ Мі-

гуманітарного і соціального розвитку у Збройних Силах України. 2004, с. 15–18).

У 2011 р. Міністром оборони України було підписано Концепцію душпастирської опіки у Збройних Силах України (Концепція душпастирської опіки у Збройних Силах України. 2011). В документі вперше було сформульовано визначення низки ключових понять, які необхідні як для подальшого формування нормативно-правової бази, так і для однакового розуміння цих понять представниками релігійних організацій. Визначалися такі дефініції: військовий священнослужитель (священник, капелан, душпастир, імам), душпастирська опіка військовослужбовців, конфесія, уповноважений за душпастирську опіку військовослужбовців тощо. Так, душпастирська опіка військовослужбовців представляла собою вид пастирського служіння конфесії, спрямований на духовну опіку та задоволення релігійних потреб військовослужбовців і працівників Збройних Сил України, які, з огляду на характер виконуваної ними військової служби, у той чи інший спосіб зазнають обмежень у вільному сповіданні своєї релігії та потребують духовної опіки. Серед іншого у Концепції було визначено мету, принципи, завдання, структу-

ру та організацію душпастирської опіки у ЗС України, а також права та обов'язки священнослужителя.

У 2013 р. з метою посилення ідеологічної складової виховання особового складу, формування світогляду військовослужбовців було впроваджено Концепцію ідеологічної роботи у Збройних Силах України (Концепція ідеологічної роботи у Збройних Силах України. 2013). Відповідно до її положень суб'єктом ідеологічної роботи у ЗС України вважалися також релігійні організації. Серед інших завдань Концепції було визначено опрацювання методичних рекомендацій щодо посилення роботи з Церквою, передбачивши комплекс інформаційно-просвітницьких заходів, спрямованих на вивчення традиційних релігій України та духовне виховання особового складу.

Таким чином, станом на 2017 р. концептуальні погляди на задоволення релігійних потреб військовослужбовців ЗС України відображалися відразу в декількох чинних нормативно-правових актах, які не були належним чином взаємоузгоджені між собою у визначенні сутності, мети та завдань душпастирської опіки особового складу ЗС України.

Більш конкретні заходи, обов'язкові для виконання у ЗС України, відображалися в директивних документах — директивах та наказах Міністра оборони України та начальника Генерального штабу —

ністерства оборони України від 05 лютого 2013 року № 78). Арк. 32–45.

Головнокомандувача Збройних Сил України. Першим таким документом з питань задоволення релігійних потреб військовослужбовців ЗС України стала директива Міністра оборони України від 21 квітня 2006 р. № Д-25 «Про впорядкування питань задоволення релігійних потреб військовослужбовців Збройних Сил України», яка регламентувала дотримання конституційних прав і свобод військовослужбовців ЗС України, вимог законодавства України у сфері свободи совісті, недопущення стихійності у сфері взаємодії з представниками різних церков (релігійних організацій), врегулювання механізму задоволення релігійних потреб віруючих військовослужбовців (Про впорядкування питань задоволення релігійних потреб військовослужбовців Збройних Сил України. 2006). Автори відзначають, що саме цей керівний документ по суті став першим відомчим правовим актом, призначеним урегулювати діяльність військового душпастирства. Зокрема, документом надавалося право священнослужителям здійснювати душпастирську опіку не лише з нагоди урочистостей. Військовому командуванню пропонувалося здійснювати моніторинг релігійної обстановки, зокрема кількості віруючих військовослужбовців у військових частинах (підрозділах), наявності храмів, каплиць, молитовних кімнат і священнослужителів у місцях

постійної дислокації (базування кораблів). Заборонялося допускати у військові колективи священнослужителів, які були учасниками міжконфесійного протистояння на місцях. Відтак, документ надав легітимності тим процесам, що вже давно відбувалися до 2006 р. Це підштовхнуло військове командування до активних дій у напрямку організації задоволення релігійних потреб віруючих військовослужбовців і поклало початок у системній діяльності в цій сфері.

У листопаді 2008 р. між МО України та релігійними організаціями було підписано «Меморандум про співпрацю у справах душпастирської опіки військовослужбовців Збройних Сил України», що чітко вказало на позицію зацікавлених сторін у подальшій конструктивній співпраці (Меморандум про співпрацю у справах душпастирської опіки військовослужбовців ЗС України. 2008). Наступним кроком такої співпраці було затвердження наказу Міністра оборони України № 115 від 17 квітня 2009 р. «Про затвердження Положення про Раду у справах душпастирської опіки при МО України» (далі — РСДО МО України). Так, РСДО МО України являла собою представницький міжконфесійний консультативно-дорадчий орган, що діяв на громадських засадах при МО України. Діяльність новоствореної організації спрямовувалася на налагодження ефективнішої співпраці

релігійних організацій, вироблення єдиних підходів, спрямованих на поетапне впровадження у ЗС України ефективної системи душпастирської опіки військовослужбовців ЗС України. У документі уперше було визначено завдання щодо створення у майбутній перспективі інституту військового духовенства (капеланства) ЗС України (Положення про Раду у справах душпастирської опіки при Міністерстві оборони України. 2014).

У 2014 р. було нормативно визначено методикку оцінювання суспільно-політичної обстановки, до якої також увійшло оцінювання релігійної обстановки, а саме: ступінь впливу релігії на населення регіону, кількість релігійних організацій, основні центри їх діяльності; коротка характеристика міжконфесійної ситуації, спрямування діяльності основних конфесій, їх ставлення до служби в збройних силах і збройної боротьби; кількість і впливовість антидержавницьких та пацифістських релігійних організацій (Інструкція з організації проведення оцінювання суспільно-політичної обстановки у Збройних Силах України. 2014).

Правовою основою для запровадження інституту військового духовенства (капеланської служби) у ЗС України стало введення в дію наказу МО України «Про затвердження Положення про службу військового духовенства (капеланську службу) у ЗС України» № 685 від 14 грудня 2016 р.

(Про затвердження Положення про службу військового духовенства (капеланську службу) у Збройних Силах України. 2016). У 2017 р. розпочався набір військових капеланів на штатні цивільні посади працівників ЗС України у військових частинах (підрозділах).

Таким чином, характерною особливістю формування нормативно-правової бази з питань задоволення релігійних потреб військовослужбовців ЗС України було її поступове упорядкування. Слід відзначити, що зі створенням ЗС України сукупність нормативно-правових актів з питань задоволення релігійних потреб військовослужбовців формувалася з нуля на основі вивчення та запозичення досвіду збройних сил інших країн, в яких функціонування інституту військового капеланства було звичною нормою на відміну від Збройних Сил Радянської армії. Співпраця між ЗС України та релігійними організаціями протягом 1990-х років мала, переважно, безсистемний та спорадичний характер. Нормативно-правові акти з питань задоволення релігійних потреб військовослужбовців поступово набували чіткої ієрархії, а саме із затвердженням нового концептуального документу, як правило, змінювалася (оновлювалася, доповнювалася) сукупність директивних документів, що регламентували діяльність представників релігійних організа-

цій, а також визначали організацію та спрямованість діяльності структур ЗС України, які відповідали за організацію заходів душпастирської опіки військовослужбовців.

Висновок. Таким чином, аналіз нормативно-правової бази з питань задоволення релігійних потреб військовослужбовців ЗС України дає підстави стверджувати наступне:

1. Правове регулювання з питань задоволення релігійних потреб військовослужбовців ЗС України у 1991–2017 рр. здійснювалося на основі чинного на той час законодавства України. Нормативно-правові акти закладали основи задоволення релігійних потреб військовослужбовців, а також військово-релігійних відносин у ЗС України. Відтак, розвиток нормативно-правової бази впливав на становлення інституту військового духовенства (капеланської служби) ЗС України.

2. Нормативно-правовою основою становлення та розвитку військово-релігійних відносин у ЗС України у 1991–2017 рр. були конституційно-правові акти, що визначали загальні засади державної інформаційної політики у сфері розвитку релігії та нормативно-правові акти, що діяли у військовій сфері та безпосередньо регулювали організацію задо-

волення релігійних потреб військовослужбовців у ЗС України.

3. Розвиток нормативно-правової бази з питань задоволення релігійних потреб військовослужбовців ЗС України з 2006 р. набув більш динамічного й системного характеру, та відповідав світській моделі військово-релігійних відносин, яка була притаманна збройним силам пострадянських країн (особливо РФ та Білорусі). З 2017 р. сукупність нормативно-правових актів з питань організації душпастирської опіки військовослужбовців відповідали європейській моделі військово-релігійних відносин.

Загальної доктрини для капеланських служб не існує, навіть у країнах НАТО моделі капеланства різняться. Кожна держава має свій унікальний формат служби духовної опіки військовослужбовців, побудований відповідно до ментальності й історичного розвитку народу. Використовуючи вітчизняний та зарубіжний досвід капеланського служіння, варто відштовхуватися від духовних традицій українського народу, а також досвіду капеланського служіння, отриманого під час ведення бойових дій на Сході держави та вибудовувати власну національну модель військового капеланства ЗС України.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ І ЛІТЕРАТУРИ

Ворощук, О. М. (2018). Концептуальні засади становлення інституту військового духовенства (капеланства) Збройних Сил України. *Приклади правового врегулювання душпастирського служіння у пенітенціарній системі в країнах Європи: Збірник матеріалів Міжнародної науково-практичної конференції*. Київ, Україна, 3 грудня 2018 р. Київ : ФОП Кандиба Т. П., с. 42–46.

Ворощук, О. М. (2020). Законодавче врегулювання державно-релігійних відносин у процесі інституалізації військового духовенства (капеланської служби) Збройних Сил України. *Цивілізаційні, економічно-правові та духовні чинники відродження та збереження людського потенціалу України: погляд суспільствознавства та богослов'я: Збірник матеріалів учасників XIX Всеукраїнської науково-практичної конференції*. Київ, Україна, 29 жовтня 2020 р. Київ : ВНЗ «Національна академія управління», с. 41–43.

Ворощук, О. М. (2020). Нормативно-правове врегулювання державно-релігійних відносин у процесі становлення інституту військового духовенства (капеланської служби) Збройних Сил України. *Воєнно-історична робота в Військово-Морських Силах Збройних Сил України. Сучасний стан та перспективи: Збірник матеріалів III Всеукраїнської науково-практичної конференції*. Одеса, Україна, 12 листопада 2020 р. Одеса: Інститут Військово-Морських Сил Національного університету «Одеська морська академія», с. 136–137.

Діброва, В. А., Костюк, П. І., Коханчук, Р. М. & Мельник, О. І. (2010). *Тріумф серця: науково-популярне видання*. Київ: Медіа Світ, 224 с.

Інструкція з організації проведення оцінювання суспільно-політичної обстановки у Збройних Силах України: Наказ Міністерства оборони України від 10 грудня 2014 року № 875 (2014). URL: <https://dovidnykmpz.info/ipz/nakaz-ministerstva-oborony-ukrainy-v-7/> [дата зверн.: 15.12.2021].

Конституція України, прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України від 28 червня 1996 року (1996). *Відомості Верховної Ради України*. № 30. Ст. 141.

Концепція Соціально-психологічної служби Вооруженных Сил Украины (1992). *Народная армия*. № 120 (173), с. 3.

Концепція Соціально-психологічної служби Збройних Сил України (1992). *Народна армія*. № 138 (191), с. 2.

Концепція Соціально-психологічної служби Збройних Сил України (1993). *Народна армія*. № 12 (313), с. 3.

Концепція гуманітарного і соціального розвитку у Збройних Силах України (2004). *Офіційний вісник України*. № 2, с. 15–18.

Концепція душпастирської опіки у Збройних Силах України: наказ Міністра оборони України від 22 квітня 2011 року № 220 (2011). URL: <http://www.mil.gov.ua/diyalnist/zvyazki-z-gromadskisty/rada-u-spravah-dushpastirskoi-opiki-pri-ministerstvi-oboroni-ukraini/>

normativni-dokumenti-ta-metodichni-rekomendaczii/2014/07/08/konczepczyia-dushpastirskoi-opiki-u-zbrojnih-silah-ukraini/ [дата зверн.: 14.11.2021].

Концепція ідеологічної роботи у Збройних Силах України: Наказ Міністерства оборони України № 542 від 07серпня 2013 року (2013). URL: <https://shag.com.ua/pro-zatverdjennya-polojennya-pro-narodoznavchu-svitlicyu-u-zbr.html?page=44> [дата зверн.: 14.11.2021].

Коханчук, Р. (2004). *Душпастирська опіка військових / Видання 2-е, розширене та доповнене*. Київ: Бібліотека військового душпастиря, 220 с.

Кротиков, В. П. (за заг. ред.). (2010). *Душпастирська опіка у Збройних Силах України: досвід, проблеми, перспективи (Монографія)*. Колектив авторів. К.: НДЦ ГП ЗСУ, 258 с.

Меморандум про співпрацю у справах душпастирської опіки військовослужбовців ЗС України. (2008). URL: <https://www.mil.gov.ua/diyalnist/zvyazki-z-gromadskisty/rada-u-spravah-dushpastirskoi-opiki-pri-ministerstvi-oboroni-ukraini/normativni-dokumenti-ta-metodichni-rekomendaczii/2014/07/08/memorandum-pro-spivpraczyu-u-spravah-dushpastirskoi-opiki-vijskovosluzhbovcziv-zs-ukraini/> [дата зверн.: 10.10.2020].

Мулява, В. С. (1991). Замість політпрацівників — соціальні психологи. *Народная армия*. № 198 (14192), с. 2.

Національна програма патріотичного виховання населення, формування здорового способу життя, зміцнення моральних засад суспільства: Постанова Кабінету Міністрів України від 15 вересня 1999 року № 1697. (1999). URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1697-99-%D0%BF> [дата зверн.: 13.11.2021].

Положення про Раду у справах душпастирської опіки при Міністерстві оборони України: Наказ Міністра оборони України № 115 від 17 квітня 2009 р. (2014). URL: <https://www.mil.gov.ua/diyalnist/zvyazki-z-gromadskisty/rada-u-spravah-dushpastirskoi-opiki-pri-ministerstvi-oboroni-ukraini/rada-u-spravah-dushpastirskoi-opiki/2014/07/08/polozhennya-pro-radu-uspravah-dushpastirskoi-opiki-pri-ministerstvi-oboroni-ukraini/> [дата зверн.: 09.10.2020].

Про свободу совісті та релігійні організації: Закон України від 23 квітня 1991 року № 987-XII. (1991). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/987-12> [дата зверн.: 13.11.2021].

Про оборону України: Закон України від 6 грудня 1991 року № 1932-XII. (1991). URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1932-12> [дата зверн.: 13.11.2021].

Про Збройні Сили України: Закон України від 6 грудня 1991 року № 1934-XII. (1991). URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1934-12> [дата зверн.: 13.11.2021].

Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей: Закон України від 20 грудня 1991 року № 2012-XII. (1991). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2011-12> [дата зверн.: 13.11.2021].

Про Збройні Сили України: Указ Президента України від 12 грудня 1991 року № 4/91. (1991). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4/91#Text> [дата зверн.: 13.11.2021].

Про невідкладні заходи по будівництву Збройних Сил України: Указ Президента України від 05 квітня 1992 року № 209. (1992). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/209/92#Text> [дата зверн.: 13.11.2021].

Про Положення про Державний комітет України у справах релігій: Указ Президента України від 14 листопада 2000 року № 1229/2000. (2000). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1229/2000> [дата зверн.: 13.11.2021].

Про службу військового духовенства (капеланську службу) у Збройних Силах, Національній гвардії та Державній прикордонній службі: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 2 липня 2014 року № 677-р. (2014). URL: <https://www.kmu.gov.ua/nras/247489978> [дата зверн.: 13.11.2021].

Про заходи щодо дальшого вдосконалення системи патріотичного виховання молоді: Розпорядження Президента України від 29 червня 2001 року № 173/2001-рп. (2001). URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/173/2001-%D1%80%D0%BF> [дата зверн.: 13.11.2021].

Про заходи щодо реалізації державної політики у сфері міжнаціональних відносин, релігій і церкви: Розпорядження Президента України від 23 вересня 2005 року № 1172/2005-рп. (2005). URL: <https://www.president.gov.ua/documents/11722005-rp-3066> [дата зверн.: 13.11.2021].

Про Концепцію виховної роботи у Збройних Силах та інших військових формуваннях України: Указ Президента України від 4 вересня 1998 року № 981/98. (1998). URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/981/98> [дата зверн.: 12.09.2018].

Про впорядкування питань задоволення релігійних потреб військовослужбовців Збройних Сил України: Директива Міністра оборони України № Д-25 від 21 квітня 2006 року. (2006). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v-025322-06#Text> [дата зверн.: 15.12.2021].

Про затвердження Положення про службу військового духовенства (капеланську службу) у Збройних Силах України: Наказ Міністерства оборони України від 14 грудня 2016 року № 685. (2016). URL: <http://www.mil.gov.ua> [дата зверн.: 14.11.2021].

REFERENCES

Voroshchuk, O. M. (2018). Kontseptualni zasady stanovlennia instytutu viiskovoho dukhovenstva (kapelanstva) Zbroinykh Syl Ukrainy [Conceptual principles of formation of the institute of military clergy (chaplains) of the Armed Forces of Ukraine]. *Pryklady pravovoho vrehuliuvannia dushpastyrskoho sluzhinnia u penitentsiarnii systemi v krainakh Yevropy: Zbirnyk materialiv Mizhnarodnoii naukovo-praktychnoi konferentsii*. Kyiv, Ukraina, 3 hrudnia 2018 r. Kyiv : FOP Kandyba T. P., s. 42–46. [in Ukrainian].

Voroshchuk, O. M. (2020). Zakonodavche vrehuliuvannia derzhavno-relihiinykh vidnosyn u protsesi instytualizatsii viiskovoho dukhovenstva (kapelanskoi sluzhby) Zbroinykh Syl Ukrainy [Legislative regulation of state-religious relations in the process of institutionalization of the military clergy (chaplains service) of the Armed Forces of Ukraine]. *Tsyvilizatsiini, ekonomichno-pravovi ta dukhovni chynnyky vidrodzhennia ta zberezhenia liudskoho potentsialu Ukrainy: pohliad suspilstvoznavstva ta bohoslovia: Zbirnyk materialiv uchasnykiv Vseukrainskoi naukovo-*

praktychnoi konferentsii. Kyiv, Ukraina, 29 zhovtnia 2020 r. Kyiv: VNZ “Natsionalna akademiya upravlinnia”, s. 41–43. [in Ukrainian].

Voroshchuk, O. M. (2020). Normatyvno-pravove vrehuliuvannia derzhavno-relihiinykh vidnosyn u protsesi stanovlennia instytutu viiskovoho dukhovenstva (kapelanskoi sluzhby) Zbroinykh Syl Ukrainy [Regulatory and legal regulation of state and religious relations in the process of establishing the institution of military clergy (chaplaincy) of the Armed Forces of Ukraine]. *Voienno-istorychna robota v Viiskovo-Morskykh Sylakh Zbroinykh Syl Ukrainy. Suchasnyi stan ta perspektyvy: Zbirnyk materialiv III Vseukrainskoi naukovo-praktychnoi konferentsii*. Odesa, Ukraina, 12 lystopada 2020 r. Odesa: Instytut Viiskovo-Morskykh Syl Natsionalnoho universytetu “Odeska morska akademiya”, s. 136–137. [in Ukrainian].

Dibrova, V. A., Kostiuk, P. I., Kokhanchuk, R. M. & Melnyk, O. I. (2010). *Triumf sertsia: naukovo-populiarne vydannia* [Triumph of the heart: popular science edition]. K.: Media Svit, 224 s. [in Ukrainian].

Instruktsia z orhanizatsii provedennia otsiniuvannia suspilno-politychnoi obstanovky u Zbroinykh Sylakh Ukrainy [Instruction on the organization of the assessment of the socio-political situation in the Armed Forces of Ukraine]: Nakaz Ministerstva oborony Ukrainy vid 10 hrudnia 2014 roku № 875. (2014). URL: <http://dovidnykmpz.info/ipz/nakaz-ministerstva-oborony-ukrainy-v-7/> [Accessed: 15.12.2021]. [in Ukrainian].

Konstytutsia Ukrainy, pryiniata na piatii sesii Verkhovnoi Rady Ukrainy vid 28 chervnia 1996 roku [The Constitution of Ukraine adopted at the fifth session of the Verkhovna Rada of Ukraine on June 28, 1996]. (1996). *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrayiny*. № 30. St. 141. [in Ukrainian].

Kontseptsia Sotsialno-psikhologicheskoi sluzhby Vooruzhennykh Sil Ukrainy [Concept of the Social and Psychological Service of the Armed Forces of Ukraine]. (1992). *Narodnaia armia*. № 120 (173), s. 3. [in Russian].

Kontseptsia Sotsialno-psykhologichnoi sluzhby Zbroinykh Syl Ukrainy [Concept of the Social and Psychological Service of the Armed Forces of Ukraine]. (1992). *Narodna armia*. № 138 (191), s. 2. [in Ukrainian].

Kontseptsia Sotsialno-psykhologichnoi sluzhby Zbroinykh Syl Ukrainy [Concept of the Social and Psychological Service of the Armed Forces of Ukraine]. (1993). *Narodna armia*. № 12 (313), s. 3. [in Ukrainian].

Kontseptsia humanitarnoho i sotsialnoho rozvytku u Zbroinykh Sylakh Ukrainy [The concept of humanitarian and social development in the Armed Forces of Ukraine]. (2004). *Ofitsiinyi visnyk Ukrainy*. № 2, s. 15–18. [in Ukrainian].

Kontseptsia dushpastyrskoi opiky u Zbroinykh Sylakh Ukrainy [The concept of pastoral care in the Armed Forces of Ukraine]: Nakaz Ministra oborony Ukrainy vid 22 kvitnia 2011 roku № 220. (2011). URL: <http://www.mil.gov.ua/diyalnist/zvyazki-z-gromadskisty/rada-u-spravah-dushpastirskoi-opiki-pri-ministerstvi-oboroni-ukraini/normativni-dokumenti-ta-metodichni-rekomendaczii/2014/07/08/konczepczia-dushpastirskoi-opiki-u-zbrojnih-silah-ukraini/> [Accessed: 14.11.2021]. [in Ukrainian].

Kokhanchuk, R. (2004). *Dushpastyrska opika viiskovykh / Vydannia 2 rozshyrene ta dopovnene* [Pastoral care of the military / 2nd edition expanded and supplemented]. Kyiv: biblioteka viiskovoho dushpastyria, 220 s. [in Ukrainian].

Krotykov, V. P. (ed.) (2010). *Dushpastyrska opika u Zbroinykh Sylakh Ukrainy: dosvid, problemy, perspektyvy*. [Pastoral care in the Armed Forces of Ukraine: experience, problems, prospects]. (Monohrafiya). Kolektyv avtoriv. Kyiv: NDTs HP ZSU, 258 s. [in Ukrainian].

Memorandum pro spivpratsiu u spravakh dushpastyrskoi opiky viiskovosluzhbovtziv ZS Ukrainy [Memorandum of Cooperation on Pastoral Care of Servicemen of the Armed Forces of Ukraine]. (2008). URL: <https://www.mil.gov.ua/diyalnist/zvyazki-z-gromadskisty/rada-u-spravah-dushpastirskoi-opiki-pri-ministerstvi-oboroni-ukraini/normativni-dokumenti-ta-metodichni-rekomendaczii/2014/07/08/memorandum-pro-spivpracyu-u-spravah-dushpastirskoi-opiki-vijskovosluzhbovcziv-zs-ukraini/> [Accessed: 10.10.2020]. [in Ukrainian].

Muliava, V. S. (1991). Zamist politpratsivnykiv — sotsialni psykholohy [Instead of political workers — social psychologists]. *Narodnaia armia*. № 198 (14192), s. 2. [in Ukrainian].

Natsionalna prohrama patriotychnoho vykhovannia naseleattia, formuvannia zdorovoho sposobu zhyttia, zmitsnennia moralnykh zasad suspilstva [National Program of Patriotic Education of the Population, Formation of a Healthy Lifestyle, Strengthening the Moral Foundations of Society]: Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 15 veresnia 1999 roku № 1697. (1999). URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1697-99-%D0%BF> [Accessed: 13.11.2021]. [in Ukrainian].

Polozhennia pro Radu u spravakh dushpastyrskoi opiky pry Ministerstvi oborony Ukrainy [Regulations on the Council for Pastoral Care at the Ministry of Defense of Ukraine]. (2014). URL: <https://www.mil.gov.ua/diyalnist/zvyazki-z-gromadskisty/rada-u-spravah-dushpastirskoi-opiki-pri-ministerstvi-oboroni-ukraini/rada-u-spravah-dushpastirskoi-opiki/2014/07/08/polozhennya-pro-radu-uspravah-dushpastirskoi-opiki-pri-ministerstvi-oboroni-ukraini/> [Accessed: 09.10.2020]. [in Ukrainian].

Pro svobodu sovisti ta relihiini orhanizatsii [On Freedom of Conscience and Religious Organizations]: Zakon Ukrainy vid 23 kvitnia 1991 roku № 987-XII. (1991). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/987-12> [Accessed: 13.11.2021]. [in Ukrainian].

Pro oboronu Ukrainy [On the Defense of Ukraine]: Zakon Ukrainy vid 6 hrudnia 1991 roku № 1932-XII. (1991). URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1932-12> [Accessed: 13.11.2021]. [in Ukrainian].

Pro Zbroini Syly Ukrainy [On the Armed Forces of Ukraine]: Zakon Ukrainy vid 6 hrudnia 1991 roku № 1934-XII. (1991). URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1934-12> [Accessed: 13.11.2021]. [in Ukrainian].

Pro sotsialnyi i pravovyi zakhyst viiskovosluzhbovtziv ta chleniv yikh simei [On social and legal protection of servicemen and members of their families]: Zakon Ukrainy vid 20 hrudnia 1991 roku № 2012-XII. (1991). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2011-12> [Accessed: 13.11.2021]. [in Ukrainian].

Pro Zbroini Syly Ukrainy [On the Armed Forces of Ukraine]: Ukaz Prezydenta Ukrainy vid 12 hrudnia 1991 roku № 4/91. (1991). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4/91#Text> [Accessed: 13.11.2021]. [in Ukrainian].

Pro nevidkladni zakhody po budivnytstvu Zbroinykh Syl Ukrainy [On urgent measures for the construction of the Armed Forces of Ukraine]: Ukaz Prezydenta Ukrainy vid 05 kvitnia 1992 roku № 209. (1992). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/209/92#Text> [Accessed: 13.11.2021]. [in Ukrainian].

Pro Polozhennia pro Derzhavnyi komitet Ukrainy u spravakh religii [On the Regulations on the State Committee of Ukraine for Religions]: Ukaz Prezydenta Ukrainy vid 14 lystopada 2000 roku № 1229/2000. (2000). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1229/2000> [Accessed: 13.11.2021]. [in Ukrainian].

Pro sluzhbu viiskovoho dukhovenstva (kapelansku sluzhbu) u Zbroinykh Sylakh, Natsionalnii hvardii ta Derzhavnii prykordonnii sluzhbi [On the service of the military clergy (chaplaincy) in the Armed Forces, the National Guard and the State Border Guard Service]: Rozporiadzhennia Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 2 lypnia 2014 roku № 677-r. (2014). URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/247489978> [Accessed: 13.11.2021]. [in Ukrainian].

Pro zakhody shchodo podalshoho vdoskonalennia systemy patriotychnoho vykhovannia molodi [On measures to further improve the system of patriotic education of youth]: Rozporiadzhennia Prezydenta Ukrainy vid 29 chervnia 2001 roku № 173/2001-rp. (2001). URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/173/2001-%D1%80%D0%BF> [Accessed: 13.11.2021]. [in Ukrainian].

Pro zakhody shchodo realizatsii derzhavnoi polityky u sferi mizhnatsionalnykh vidnosyn, religii i tserkvy [On measures to implement state policy in the field of interethnic relations, religions and the church]: Rozporiadzhennia Prezydenta Ukrainy vid 23 veresnia 2005 roku № 1172/2005-rp. (2005). URL: <https://www.president.gov.ua/documents/11722005-rp-3066> [Accessed: 13.11.2021]. [in Ukrainian].

Pro Kontseptsiiu vykhovnoi roboty u Zbroinykh Sylakh ta inshykh viiskovykh formuvanniakh Ukrainy [On the Concept of educational work in the Armed Forces and other military formations of Ukraine]: Ukaz Prezydenta Ukrainy vid 4 veresnia 1998 roku № 981/98. (1998). URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/981/98> [Accessed: 12.09.2018]. [in Ukrainian].

Pro vporiadkuvannia pytan zadovolennia relihiinykh potreb viiskovosluzhbovtziv Zbroinykh Syl Ukrainy [On regulating the issues of meeting the religious needs of servicemen of the Armed Forces of Ukraine]: Dyrektyva Ministra oborony Ukrainy № D-25 vid 21 kvitnia 2006 roku. (2006). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v-025322-06#Text> [Accessed: 15.12.2021]. [in Ukrainian].

Pro zatverdzhennia Polozhennia pro sluzhbu viiskovoho dukhovenstva (kapelansku sluzhbu) u Zbroinykh Sylakh Ukrainy [On approval of the Regulations on the service of the military clergy (chaplaincy) in the Armed Forces of Ukraine]: nakaz Ministerstva oborony Ukrainy vid 14 hrudnia 2016 roku № 685. (2016). URL: <http://www.mil.gov.ua> [Accessed: 14.11.2021]. [in Ukrainian].

Oleksii Voroshchuk

Postgraduate student,

*The National Defence University of Ukraine
named after Ivan Cherniakhovskyi*

(Kyiv, Ukraine)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7611-9134>

Valentyna Novikova

Senior researcher,

*Research Center for Military History,
The National Defence University of Ukraine
named after Ivan Cherniakhovskyi*

(Kyiv, Ukraine)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6876-9508>

DEVELOPMENT OF THE REGULATORY FRAMEWORK ON SERVICEMEN RELIGIOUS NEEDS SUPPORT OF THE ARMED FORCES OF UKRAINE IN 1991–2017

The theme of cooperation between the army and the church has always taken place in Ukrainian society.

Ukraine's gaining of state independence, its transformation processes as a post-Soviet country, the presence of contradictory tendencies in its development, the elimination of communist ideology, deepened the destruction in the public consciousness and created a certain ideological vacuum in the sphere of morality and spirituality. Expanding democracy, building the appropriate spiritual foundations, moralizing society have become more relevant and have become one of the important markers of development of modern society, in particular the Armed Forces of Ukraine.

The article analyzes the place and role of the Church in the Armed Forces of Ukraine, as well as the introduction of pastoral care in the military environment and the development of cooperation with the church. Some historical aspects of participation of religious confessions of Ukraine in the process of development of the Armed Forces of Ukraine, as well as their role and place in the spiritual and cultural education of the personnel of the Armed Forces of Ukraine are covered.

A historical analysis of the state and dynamics of the development of relations between Ukrainian Orthodox churches and the state in the field of spiritual custody of servicemen is conducted. Concrete steps regarding the attempt to introduce

the institute of military clergy (chaplain service) in the Armed Forces of Ukraine during 1991–2017 are considered and analyzed, as well as the most objectively covered processes that became the driving force during the formation and development of military-religious relations.

On the basis of the historical facts analyzed, a model of meeting the religious needs of servicemen in the period of formation and development of military-religious relations was established, as well as a system of education of servicemen in the Armed Forces of Ukraine and implementation of practical measures for organizing such work in the military environment.

Key words: *Ukrainian church, military-religious relations, military clergy (chaplaincy), spiritual education, pastoral care, moral and psychological support, religious needs support.*